

Kitabın Adı

Hz. Ebû Bekir Devrinde İtikâdî Meseleler

Yazar

Melikşah Sezen

İç Tasarım

Talha Burak

Kapak Tasarım

Eslem Berra

Isbn

978-605-7562-37-1

Yayınevi Sertifika No

51260

Baskı Sayısı ve Tarihi

1. Baskı / Eylül 2023

Baskı

Lord Matbaa

Sertifika No: 45501

Maltepe Mah. Davutpaşa Cd.

Emintaş San. Sit. no: 103/430

Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul

**ŞAMİL
YAYINEVİ**

Mehmet Akif Mh. Senem Sok. No:2/A

Çekmeköy / İstanbul T: 0216 642 42 50

www.samilyayinevi.com.tr

HZ. EBÛ BEKİR
DEVRİNDE
İTİKÂDÎ
MESELELER

MELİKŞAH SEZEN

İstanbul – h. 1445 / m. 2023

Melikşah SEZEN

Adana'nın Seyhan ilçesinde (şimdilerde Çukurova) dünyaya geldi. Üniversiteye kadarki eğitim sürecini memleketinde ikmal etti. Önce Gazi Üniversitesi Muhasebe ve Finansman ögr. bölümü ve ardından İlahiyat bölümlerini okudu. Bu vetirede muhtelif hocalardan istifade ederek icazetler aldı. Muhtelif vakıf ve derneklerde dersler veren Sezen, halihazırda ilmî çalışmalarını kuruculuğunu yaptığı (2020) "Tefekkür Kelâm Araştırmaları Merkezi" ile "İlmiye Vakfı" bünyesinde sürdürmektedir. Başlıca ilgi ve çalışma alanları ilm-i kelâm ve felsefedir. Telif ve editörlük çalışmalarını sürdürmekte olup, evli ve bir kız babasıdır. İstanbul'da ikamet etmektedir.

Çeşitli dergilerde ilmî ve güncel makaleleri yayımlanan, ansiklopedilerde maddeleri yer alan, uluslararası ve ulusal sempozyumlarda tebliğleri bulunan Sezen'in ayrıca çok sayıda kitap çalışması bulunmaktadır. Telif çalışmaları arasında; *Kur'ân-ı Kerîm'in Yazı Tarihi* (2021, 2023), *İmam Mâturîdî: Hayatı, Eserleri ve İlmî Şahsiyeti* (2022), *Devr-i Risâlette İtikâdî Meseleler* ve *Hz. Ebû Bekir Döneminde İtikâdî Meseleler* (2023) gibi eserler bulunmaktadır. Ayrıca proje editörlüğünü üstlendiği İzmirli İsmail Hakkı Külliyyatı'nın *İslâm Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese* (2018), *Târih-i Kur'ân* (2019), *Yeni İlm-i Kelâm Tartışmaları* (2020) ve *Yeni İlm-i Kelâm* (2022) isimli parçalarını yayına hazırlamıştır.

İçindekiler

Kısaltmalar	6
Takdim	7

Giriş.....	13
Hilâfet Meselesi	19
Kısa Süreli İhtilaflar	40
Peygamberlik İddia Eden Yalancılarla Mücadele	46
Ridde Hâdiseleri	56
Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf Hâline Getirilmesi.....	81
Sosyo-Kültürel Yapının Değişimi	94
Müellefe-i Kulûb Meselesi.....	103
Hz. Ebû Bekir Sonrasına Hazırlık.....	108
Değerlendirme	111

Kaynakça	115
İndeks	123

Kısaltmalar

a.s.	: aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bl.	: bölümü
bkz.	: bakınız
bt.	: bint/binti
b.y.y.	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: editör
İA	: İslâm Ansiklopedisi
kl.	: koleksiyonu
k.s.	: kuddise sırruhu
Ktp.	: kütüphanesi
h.	: hicrî
haz.	: hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: miladî
nr .	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm
r.a.	: radiyallahu anh/anha/anhüma
rh.a.	: rahmetullahi aleyh
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: sayfa sınırı/aralığı
sy.	: sayı
thk.	: tahkik
trc.	: tercüme
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vr.	: varak
yy.	: yüzyıl

Takdim

Bismillâhirrahmânirrahîm.

“Tüm noksanlardan münezze” ifadesinin dahi O’nu nâ-kısalardan tenzihe hakkıyla kifâyet edemediği, gözlerin idrake, akılların ihâtaya, kalplerin nihayetine yol bulamadığı Allah Azze ve Celle’ye nâmütenâhî hamd ediyorum. Zaten tüm şükür ve hamdlerin yegâne sahibi şüphesiz ki O’dur. O’ndan başka bir ilâh ve mabud yoktur. O, âlemlerin mutlak hükümdarı, kul-larının tek sığınağıdır. İlim nâmı hesabına insanın payına düşen her ne varsa O’nun lütfundan fakat O’nu bilmek içindir. O’na götürmeyen, hayreti pekiştirmeyen, yakîni arttırmayan her ilim, zâyi edilen bir nimettir. Rabbim! İlmimi arttır marifetine eriştir, yakînimi yükselt itmînanımı pekiştir. Şüphesiz ki Sen duaları işiten ve kabul edensin.

Zât-ı Vâcibü’l-Vücûd’un, insanlara yol göstermek ilham-ı İlâhî ile destekleyip vazifelendirdiği enbiyâ-yı kirâm hazeratının tamamına, ülü’l-azm resûllerine, onların seyyidi ve sancaktarı Habib-i Kibriyâ’ya salât; âline, ashâbına, ulemâ-i âmilîne en kalbî muhabbetlerimle selâm ederim. Zaten, Rabbinin merhametine ve salihlerin şefaatine muhtaç bir kulun dilinden dökülebilecek daha güzel bir zikir yoktur.

Hz. Ebû Bekir Devrinde İtikâdî Meseleler başlıklı elinizdeki çalışma, müstakil bir eser gibi karşınızda dursa da aslında bir devam eseridir. Bundan evvel kaleme alınan *Devr-i Risâlette İtikâdî Meseleler* isimli çalışmamızın muhtevası, ancak Resûl-i Ekrem’in vefatına kadar ki dönemi kapsıyordu. Şimdiki çalışma

ise tarihî serencamı aynı noktadan ele alıp ilk halifenin hilafet günlerini içeren bir muhtevayı haizdir. *Devr-i Risâlette İtikâdî Meseleler*'de; ilm-i kelâmın tarihinin Resûlullah'ın sağlığına kadar geri götürülebileceğini, kelâmın tartışmalı pek çok bahsinin misalini bu günlerde bulabileceğimizi dile getirerek bunu rivayetlerle kuvvetlendirmeye gayret etmiştik. Burada ise, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde genişleyen itikâdî meseleleri takip etmeye çabaladık. Önceki eserin takdiminde belirttiğimiz bir iki hususu, aynı metodu takip ettiğimiz için burada yeniden hatırlatmamız sanıyorum okuyucu için faydalı olacaktır:

“Bu çalışmamızda meseleleri zaman zaman sosyolojik, psikolojik, iktisadî, askerî tahlillere ve dinler tarihi ile Câhiliyye kültürünün panoramasına sarkıttığımız görülecektir, fakat bu sarkmaların tamamı, en nihayetinde, itikâdî meselelerle ilişkili olduğu için ve bu ilişki ölçüsündedir. Öte yandan zaman zaman fikhî ve ahlâkî meselelere hatta zâhirî mânâsıyla yalnız bu muhtevayı yansıtır âyetlere ağırlık verdiğimiz de görülecektir, fakat o da aynı hikmete mebnidir.

İslâm buyrukları bir vücûdun âzâları gibidir. İtikâdî, amelî ve ahlâkî buyruklar arasında birbirini tamamlayan, onları âdetâ sağlıklı bir vücut kılan manevî bir bağ mevcuttur. Zâhirî mânâsıyla itikâdî vurguları öne çıkan bir âyette ahlâka ve amele, aynı şekilde zâhirî anlamı amele ya da ahlâka taalluk eden âyetlerde ise diğer veçhelere temas yer almaktadır. Dolayısıyla biz rahatlıkla, “Kur’ân’da yalnız amele, ahlâka ve itikâda tahsis edilmiş âyet yoktur” ama “amelî, ahlâkî ve itikâdî muhtevanın ilk bakışta öne çıktığı, diğer mânâlarınsa hâl, makam, zaman ve mevzûsuna nispetle inkişâfını beklediği âyetler vardır” diyebiliriz. Bizce bu hâl yalnızca âyetlere has da değildir. Resûl-i Ekrem'in dilinden döküldüğü müsellemler olan dinî buyrukların da böyle –mu'ciz olmasa da veciz– bir yönü vardır. Zikri geçen bahislere temaslara çalışmanın, meselelerin farklı boyut ve yönlerinin fark edilmesi ve tarihe bütüncül olarak bakma imkânına katkı sunması amaçlanmıştır.”

Devr-i Risâlette İtikâdî Meseleler, Resûl-i Ekrem ile ilk muhataplar arasında cereyan eden itikâdî mevzular özelinde söz söylediği için Müslümanlar arasında cereyan eden iç meselelerin bu eserde ciddi bir alan işgal etmediği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü bu dönemde Müslümanlar arasında bir nizanın vuku bulup da Hz. Peygamber'in ona müdahil olmaması mümkün değildir. Bu dönemde daha çok Hz. Peygamber'in inançsızlar, inançlarını bozmuş müşrikler, kitaplarını tahrif etmiş Yahudi ve Hristiyanlar başta olmak üzere daha çok gayr-i Müslimlerle itikâdî münasebet olduğu bir aralıktır. Öte yandan az da olsa Müslümanların merakları, Câhiliye döneminden tevârüs eden uygulamalar, Müslümanlar arasındaki yanlış anlama ve hikmeti irdeleme kabilinden itikâdî muhteva da o günlerin gündeminde yer bulmuştur.

Hz. Ebû Bekir Döneminde İtikâdî Meseleler'de ise durum ciddi bir farklılık arz etmektedir. Resûl-i Kibriyâ'nın âhirete irtihalini müteakip zuhur eden itikâdî meseleleri takip etmek –en azından belli bir süre– büyük oranda Müslümanların iç meselelerini, kendi aralarındaki nizaları irdelemek anlamına gelmektedir. Hâl böyle olunca bu dönemi kaleme almanın belli zorluklar taşıdığı kendini hemen hissettirmektedir. Evvelâ, bu dönemde yaşayan kimselerin büyük oranda “sahabî” olması ve sahabîlere yönelik edeb, hüküm ölçülerinin zedelenmesine müsaade etmeden tarihî gerçeklerin dile getirilip doğrunun aşikâr kılınması başlı başına çetin bir hâdisedir. Bizi eser boyunca en çok zorlayan hususun bu ölçüleri muhafaza ve yanlış anlaşılma hassasiyeti olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Müslümanlar İslâm tarihine, bilhassa erken dönemlere, yalnızca tarihin bir safhasını tanımak, öğrenmek niyetiyle bakmazlar. Çünkü İslâm'ın erken dönemi din-i mübinin ilk muhataplarını bize tanıtan, ilk anlayış ve uygulamaları yansıtan bir muhteva sunar. Dolayısıyla İslâm'ın erken zamanlarına yönelmek aynı zamanda İslâm'ı doğru anlama gayesinin de doğal bir parçası hâline gelmektedir. Bu durum ise aynı zamanda şim-

diyi, hâlihazırdaki hayatı ve fiilleri tanzim etmenin farklı bir yoludur. İşbu münasebetle İslâm'ın erken vakitlerine yönelen alaka aslında İslâm'ın şimdisine dair bir ilgidir. Bu durum, İslâm var olduğu müddetçe her dönem böyle olacaktır.

Takdir edileceği üzere, Müslümanların bin dört yüz küsur yıllık tarihi mazisinde ashab-ı kirama karşı ahlâk ve ahkâm örgüleri oluşmuş, bu örgüler insanların istikametini muhafaza eden birer emniyet şeridi işlevi görmüştür. Şimdi tarihe yönelttiğimiz yeni sualler, cevabını bulmaya çalıştığımız farklı konular, bizi aynı tarihe farklı açılardan bakmaya sevk etse de nihayetinde bu önemli ölçülerin her Müslüman için korunması gereken hudutlar olduğu bilinmelidir. Tabi bu durum, İslâm tarihine bakarken önyargılı ve peşin hükümlü olmak yahud idare-i kelâm ederek hakikatleri tahfif gibi bir düşünceye sevk etmemelidir. Kastettiğimiz şeyin bu olmayacağı izahtan varestedir. Elbette hilafet müessesesine, sahabî kavramına, Müslümanların ihtilaf ve mücadelelerine farklı zaviyelerden bakarken eldeki tüm bilgi ve imkânları kullanarak en sahih neticelere erişmeye çalışmamız ilme ve ahlâka sadakatın en açık gereğidir. Fakat bunu yaparken hataları ve günahları sabit de olsa kimler hakkında sarf-ı kelâm ettiğimizi, öte yandan aynı tarihi malzemeyi bizim anladığımızdan pek farklı anlama imkânlarının mevcudiyetini hatırımızdan hiç çıkarmamız ve üslubumuzu buna göre şekillendirmemiz gerekir.

Mâlûmdur ki İslâm inancında, enbiyâ-yı kirâm hazeratı hâricinde hiç kimsenin ismet sıfatıyla muttasıf olmadığı sabittir. Elbette ashabın da bu konuda bir imtiyazı yoktur. Onların da beşerî olarak bir kısım noksan, hata ve hatta günahları vardır. Fakat böylesi nakısalardan mevcudiyeti bize onlara karşı fütursuzca konuşma hakkını hiçbir zaman tanımaz. Çünkü bir bakarsın, bir tevbe veya lütf-i İlâhî onların günahlarını silip atmıştır da, geriye o günahları diline dolayan insanların cürmü kalmıştır. Hakikati aşikâr eyleyip Müslümanlığımızı kemâle

taşımak için yaptığımız gayret diğer taraftan onu zevale sürükleyen bir mahiyet arz etmesin diye bu konularda olabildiğince dikkatli davranmak mükellefiyeti altındayız. Bununla beraber, İslâm tarihinde neyin ne olduğunu, hangi konuların hangi tartışmalara istinaden zuhur ettiğini, bir kısım ihtilaf ve tartışmaların hangi mevzulardan doğduğunu belirtmeden bunları anlamanın ve o günlerden layıkıyla istifade etmenin mümkün olmadığı da müsellemidir. Burada da hemen her meselede olduğu gibi zıtlar arası muvazeneyi tesis edebilmek büyük bir dava olarak karşımızda duruyor.

Biz eser boyunca ele aldığımız tüm mevzuları bir taraftan tarihî hakikatlere diğer taraftan işbu ölçü ve hassasiyetlere ve ayrıca itikâdî meselelere en küçük halel getirmeden ele alma titizliği göstermeye gayret etsek de bizim de bir kısım hatalarımız olmuş olabilir ama niyetimizin okuduğunuz satırlara dökenlerden farklı olmadığı bilinmelidir.

Eserin kitap olarak görünme sürecinde, yine hemen bütün konuları kendisiyle konuşup tartıştığım kıymetli kardeşim Murat Kaan Kıvılcım Hoca'ya teşekkür ederim. Onun yönelttiği sual ve itirazlar, pek çok hususun zihnimde yeniden şekillenmesine, daha farklı ifade edilmesi gerektiğini fark etmeme vesile oldu. Ayrıca farklı bağlamlarda –kendileri farkında olmasalar dahi– yazdıklarından ve konuşmalarından istifade ettiğim çok kişi var. Onları tek tek anmam mümkün olmasa da hepsine katkıları için teşekkür ederim. Tefekkür Kelâm Araştırmaları Merkezi'nin “kelâm tarihi” alanına yönelik olarak planladığı çalışmaların bir parçasını oluşturan bu serinin ortaya çıkmasındaki ve merkezimizin diğer faaliyetlerinin ilerlemesindeki maddî-manevî desteklerinden ötürü M. Alparslan Eroğlu ağabeye müteşekkirim. Okuma ve yazma mesaisini bir türlü hafifletemeyen biri olarak elbette en büyük teşekkürü, kendilerine ayırmam gereken vakitlerden gönüllü olarak ferâgat eden eşim Merve ve kızım Sare'ye borçlu olduğumu husu-

sen belirtmeliyim. Son olarak, çalışmalarımın yayın sürecine eşlik eden Şamil Yayınları'na gösterdikleri özveri ve destekleri için müteşekkirim.

Sebeb-i te'lif, rıza-yı İlâhî'dir. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Melikşah Sezen

1445/2023

Tefekkür

Kelâm Araştırmaları Merkezi

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in risâlet dönemi, putperest, dehrî, Hristiyan, Yahudi... muhtelif zümrelerle tevhid, âhîret, nübüvvet, mucize, Kur'ân'ın mevsukiyeti, kader gibi itikâdî meselelerin uzun müddet gündem oluşturduğu sancılı ve tartışmalı geniş bir vetireyi ihtiva etmektedir. Hız. Ebû Bekir'in hilafet günleri ise, evvelki dönemde doğup büyüyen bir kısım meselelerin tesiriyle, risâlet günlerinde gündem olan bu öncü meselelerin bir süreliğine tedavülden kalktığı ve onların yerine daha çok sosyo-politik mevzuların merkeze yerleştiği, itikâdî ve fikhî meselelerin de söz konusu sosyo-politik yeni mevzularla ilişkili olarak dallanıp büyüdüğü farklı bir evreyi resmetmektedir.

Hilafet/imamet, sahabî algısının dönüşümü, irtidad-tekfir, iman-İslâm ayrımı, i'câzü'l-Kur'ân gibi pek çok konu başlığı evvela sosyal ve siyasî hâdiselerin tazyiki ile Müslümanların gündemine süratle girmiş, daha sonra bu siyasî konuların itikâdî uzantıları üzerinde zamanla ciddi tartışmalar patlak vermiştir. Önce halife tayini konusu ile başlayan ve hemen aynı vetirede ensar, muhacir ve diğer tüm kesimlerin fikrî-fiilî ihtilafları ile tanışan Müslümanlar, devr-i risâleti müteakip zaman diliminde aslında çok daha ciddi ve sarsıcı problemler yaşayabilirlerdi. Fakat –ilerleyen sayfalarda temas edileceği üzere– peygamberlik iddia eden kimseler ve onların iddialarına kapılanlar ile, zekât vermeyi reddederek biatını geri çekip İslâm devletine âsi olan zümreler, Müslümanların hilafet özelindeki iç muhalafetinin büyümesine fırsat vermeden onları tekrar yekvücut kılmıştır. Eğer söz konusu olaylar o demde patlak vermeseydi,